

Микола ГАЛІВ,
м. Дрогобич

КУРСОВА СИСТЕМА ОСВІТИ НА ДРОГОБИЧЧИНІ У РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941 – 1944)

У статті висвітлено функціонування системи курсів, які діяли на теренах окупованої нацистами Дрогобицької області УРСР у 1941 – 1944 рр. Розкрито діяльність таких курсів: 1) для осіб, зайнятих у сільському господарстві та ремісництві; 2) для чиновників і службовців; 3) для працівників соціально-гуманітарної (освітньої, просвітницької, медичної) сфери.

Ключові слова: освіта, курси, Дрогобиччина, нацистська окупація 1941 – 1944 рр.

Haliv M. The System of Educational Courses in Drohobych District during the Nazi Regime (1941 – 1944). The article deals with the functioning of course system, which was introduced on the territory of Drohobych region of the USSR, occupied by the Nazis between 1941 and 1944. The following specific courses are disclosed: 1) for persons employed in agriculture and craftsmanship; 2) for officials and administrative staff; 3) for employees of social and humanitarian (educational, cultural and medical) sector.

Key words: education, course-training, Drohobych ditrict, Nazi occupation of 1941 – 1944.

Галив Н. Курсовая система образования на Дрогобыччине в годы нацистской оккупации (1941 – 1944). В статье освещено функционирование системы курсов, действовавших на территории оккупированной нацистами Дрогобычской области УССР в 1941 – 1944 гг. Раскрыта деятельность таких курсов: 1) для лиц, занятых в сельском хозяйстве и ремесленничестве; 2) для чиновников и служащих; 3) для работников социально-гуманитарной (образовательной, просветительской, медицинской) сферы.

Ключевые слова: образование, курсы, Дрогобыччина, нацистская оккупация 1941 – 1944 гг.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях України зростає суспільний та науковий інтерес до складних, часто суперечливих подій Другої світової війни. Історики намагаються об'єктивно, різнобічно і глибоко висвітлити різноманітні аспекти згаданої проблеми, зокрема значну увагу присвячують умовам життя українського суспільства в період гітлерівської окупації (1941 – 1944 рр.). Помітне місце у їхніх наукових пошуках займає дослідження системи освіти різних окупованих регіонів України. У цьому контексті актуальним є й висвітлення такої форми під-

вищення кваліфікації, перекваліфікації, удосконалення освіти, як курси, що, масово організовувалися в окупованій гітлерівцями Галичині, зокрема й на теренах Дрогобиччини.

Аналіз досліджень. Стан освіти періоду нацистської окупації – одна з найменш досліджених сторінок історії вітчизняної культури. Протягом минулого двадцятиріччя світ побачили цікаві праці В. Гінди [9], П. Доброва та М. Бистрової [16], Л. Задорожної [23], які розкрили систему освіти на Житомирщині, Донбасі, та Дніпропетровщині у 1941 – 1944 рр. Курсовій системі освіти західноукраїнського регіону років окупації присвячені дослідження Н. Антонюк [3], О. Луцького [36], Г. Стефанюк [62]. Аналізуючи їх, відзначимо, що автори опрацьовували поширення курсової освіти без детального з'ясування регіонально-краєзнавчих аспектів. Тож праць вузько краєзнавчого характеру, зокрема й стосовно Дрогобиччини, на сьогодні немає. Це й спонукало нас до вивчення та розкриття становища курсової системи освіти Дрогобиччини окресленого періоду. Зауважимо, що географічні межі дослідження охоплюють територію так званої Дрогобицької області УРСР, яка під час німецької окупації була розподілена між галицьким (Дрогобицька, Стрийська, Самбірська округи, частина округи Львів-повіт) та краківським (частина Перемишльської округи з містами Добромиль та Хирів) дистриктами Генеральної Губернії (далі – ГГ).

Мета статті – розкрити становище курсової системи освіти Дрогобиччини у 1941 – 1944 рр.

Виклад основного матеріалу. Сформована окупаційним режимом система освіти на українських землях, звісно ж, не задовольняла усіх культурно-освітніх запитів місцевого населення. Саме цим можна пояснити розгортання широкої курсової системи навчання юнаків та дорослих. Ініціатива та організаційні зусилля у справі проведення різноманітних курсів виявляли переважно різні, дозволені владою громадські та господарські організації – українські, польські і навіть єврейські. Лише зрідка проведення певних курсів ініціювали німецькі владні органи. Найчастіше вони просто давали дозвіл на їх проведення Українському, Польському окружним (допомоговим) комітетам, Товариству «Сільський Господар», Хліборобській палаті, українській кооперативі «Народна торгівля», польській «Єдності», юденратові тощо. Зауважимо, що більшість курсів були платними.

Аналізуючи курсову форму освіти, за спеціалізацією можна виділити три різновиди курсів: 1) для осіб, зайнятих у сільському господарстві та ремісництві; 2) для чиновників і службовців; 3) для працівників соціально-гуманітарної (освітньої, просвітницької, медичної) сфери.

Найбільшого поширення набули курси, покликані підготувати працівників у сільському господарстві та ремісництві. Сільськогосподарські курси було започатковано майже одразу після відновлення Товариства «Сільський господар» (липень 1941 р.). Структура товариства (і його філій у Дрогобичі, Стрию, Самборі та ін.) включала три реферати: домашнього господарства, хліборобського вишколу молоді, організаційно-люстраторський. Воно займалося насамперед хліборобським вишколом молоді (ХВМ) та домашніх господинь, однак для цього потрібні були фахові і досвідчені інструктори. Тож «Сільський господар» узявся за підготовку інструкторів ХВМ. Так, філія товариства у Дрогобичі при співучасті Хліборобської палати у листопаді та грудні 1941 р. влаштувала десятиденні курси для інструкторів ХВМ з питань садівництва та плекання городини. Члени «Сільського господаря» задля цього повинні були підібрати з кожного села Дрогобицької округи по три кандидати на курси [52, 3]. Проте мешканцями округи вони не обмежилися. Відомо, що стрийська філія «Сільського господаря» з 17 листопада також проводила запис кандидатів на ці курси [42, 3]. Зрештою курс плекання городини охопив 79, а курс садівництва – 178 осіб [18, 7; 50, 4]. Наступні, цього разу вечірні, курси були проведені у Дрогобичі з 16 березня 1942 р., вони також присвячувалися городництву [41, 4].

Особливу активність у справі організації курсів вишкільників ХВМ проявляла стрийська філія «Сільського господаря». 28 грудня 1941 – 3 січня 1942 рр. у с. Дуліби було проведено короткий «курс передовиків II і III ступенів» секцій ХВМ (30 осіб), де лекції читали інженери Г. Мельник, В. Фрайт та ін. [6, 3; 20, 4]. 20 січня – 7 лютого 1942 р. уже 38 осіб із різних куточків Галичини здобували знання інструкторів ХВМ на черговому курсі у м. Стрию [64, 4]. У грудні 1942 р. знову для передовиків секцій ХВМ відбулися два курси у Стрию (26 учасників) і Дулібах (40 курсантів). Курси в Дулібах відвідали й представники окупаційної влади. Зі стрийського курсу 16 учасників «стало до організаторської роботи в повіті» як інструктори та керівники секцій «Сільського господаря» [56, 6]. 1943 року сільськогосподарська підготовка молоді на Стрийщині набула більш широких масштабів завдяки активній діяльності Григорія Дулина, який очолив реферат хліборобського вишколу молоді місцевої філії товариства «Сільський господар». Зауважимо, що він водночас був членом українського націоналістичного підпілля і виконував функції референта пропаганди Стрийського окружного проводу ОУН під псевдо «Максим», «Всеволод» [26, 232; 67, 6; 69, 6]. Зрозуміло, що через курси і секції ХВМ велася активна націоналістична пропагандистська робота.

Наведемо декілька прикладів «курсової діяльності» «Сільського господаря» в Стрийській окрузі (1943 р.): 1) 15 – 21 лютого організовано

«теоретично-пропагандивні курси для вишколу повітових інструкторів сільськогосподарського виховання», в яких взяло участь 30 осіб з повітів Стрий, Сколе, Жидачів, Журавно, Ходорів, Болехів, Миколаїв [71, 6]; 2) 22 серпня – 5 вересня у Болехові відбувся курс «абстинентів», у якому взяло участь 40 осіб під проводом представника УЦК Никифорчина. Протягом першого тижня курсанти проходили теоретичний вишкіл, а наступного – практичні заняття щодо виготовлення соків, конфітур, різних наливок та безалкогольних напоїв; 3) 16 серпня – 19 серпня знову ж у Стрию відбувся курс інструкторок секцій господинь Товариства «Сільський господар» (здобувало освіту 15 дівчат) [60, 6]; 4) 25 вересня – 9 жовтня (м. Стрий) вдруге ініційовано курс «вироб безалкогольних напоїв» (60 учасників) [10, 4]; 5) 2 листопада – 1 грудня в окружному центрі організовано другий курс інструкторів ХВМ, на який зголосилося приблизно 50 учасників, зокрема з Тернопільщини й Станіславщини [30, 6; 72, 5]. Реферат ХВМ на Стрийщині також проводив курси у Сколе, Жидачеві, Ходорові, Журавні, Болехові, Миколаєві. З 27 грудня 1943 р. до 3 – 4 січня 1944 р. вони відбувалися в сільськогосподарських школах Черниці (для Миколаївського повіту), Бережниці (для Стрийського повіту), Кремерівки (для Ходорівського повіту), Кохавини (для Жидачівського повіту) [68, 6; 69, 6].

Підготовані на курсах вишкільники поширювали здобуті знання в секціях ХВМ та домашніх господинь різних міст і сіл. На березень 1943 р. у Стрийському повіті налічувалося 20 секцій ХВМ, які працювали з 606 юнаками і дівчатами. Вони вивчали «науку про життя рослин, стан ґрунтів, їх раціональний обробіток, плекали яринні городці та проходили практичний вишкіл» [56, 6]. У червні того ж року на всі повіти Стрийської округи припадала 41 секція ХВМ, з них 21 діяла в одному Стрийському повіті цієї ж округи. Три секції згаданого повіту (Дашава, Лисятичі і Довголука) започаткували плекання безрогих корів. Крім того, секції у Дашаві, Гірному, Жулині і Кавчому Куті розводили «расових» курей. Секції сіл Сихів Горішній, Уголна та Лисовичі вдалися до плекання породистих кріликів. Ведення яриних городців вивчали секції ХВМ сіл Дашава, Гірне, Колодниця та Кавчий Кут [7, 6]. На липень 1943 р. активно працювали секції ХВМ на Сколівщині (Сколе, Синевідсько Вижне, Крушельниця, Підгородця, Урич, Сопіт, Ямельниця), в яких проводилися конкурсні змагання, землю «гарно обсадили городцями» [70, 6].

На жаль, майже не маємо даних щодо сільськогосподарських курсів в Самбірській окрузі. Відомо, що 1942 року у селі Стрільбичі на Старосамбірщині поновив діяльність гурток ХВМ, де до 15 жовтня відбулося 30 зібрань (вивчали сільське господарство та історію України) [1, 6].

Зауважимо, що мешканці колишньої Дрогобицької області УРСР мали змогу здобувати курсову освіту і за межами свого краю. Так, відділ Хліборобської палати в Дрогобичі через пресу повідомляв, що на хліборобський курс в Дублянах під Львовом зараховано таких осіб зі Стрийщини: Теодор Головка – Черниця, Осип Петриканюк – Стинава, Василь Жук – Надітичі, Адам Торкало – Синевідсько, Гринь Рудка – Бережниця. Курс триватиме від 11 січня 1942 до 31 березня 1942 р. [44, 2].

Проводилися й інші курси господарського профілю. Для прикладу, у серпні 1941 р. Студентське товариство Дрогобича організувало кооперативний курс [38, 4]. У Дрогобичі також пройшов челядницький курс, організований у червні 1943 р. [73, 6]. До слова, ці курси частково фінансувала Дрогобицька міська управа, в бюджеті якої на 1942/43 господарський рік на ці потреби передбачалося 2000 зл. (щоправда, реально було витрачено 1289 зл. [13, 158]). Газета «Стрийські вісті» (18.9.1941 р.) розмістила оголошення про відкриття у Стрийській молочарській школі шеститижневого (15 жовтня – 31 листопада) молочарського курсу, де прийматимуться хлопці і дівчата-українці віком 18 – 30 років, що закінчили 6 класів вселюдської школи, мають свідоцтво моральності, посвідчення від батьків та опікунів про зобов'язання оплатити всі витрати кандидата [46, 4]. Діяли й спеціальні жіночі курси ведення домашнього господарства. Зокрема, 25 жовтня 1942 р. відбулося врочисте закінчення курсу домашнього господарства в Гаях Нижніх Дрогобицької округи, де навчалося 24 учасниці. На урочистостях був присутній і окружний староста Гаргенс [25, 6].

Ремісничі курси були більш рідкісним явищем. Відомо, що 4 жовтня 1941 р. у Дрогобичі місцевим УОК було організовано курси склярства, переплетництва і бляхарства, які проводилися в приміщенні ремісничої (технічної) школи [39, 6; 40, 6]. Приблизно тоді ж в ремісничій школі розпочалися курси підвищення кваліфікації працівників ремісничих підприємств, фабрик та заводів, зокрема шевців, гарбарів, токарів, слюсарів і електромонтерів. Успішні іспити та отримання диплому давали змогу курсантам «відкрити і самостійно вести фахове підприємство» [66, 6]. У тому ж місті при ремісничій школі з березня 1943 р. діяли й курси шевського крою, які проводив інженер Ярослав Булка [32, 6]. Доволі часто мешканці Дрогобиччини брали участь у «челядницьких курсах» Ремісничої палати (Львів). Так, 10 жовтня 1943 р. там відбулися іспити для 1157 курсантів з різних околиць Галичини, серед них 93 із Самбора, 85 – зі Стрия, 21 – із Дрогобича [61, 4].

Неодноразово організовувалися й шоферські курси. Уже 10 серпня 1941 р. у Стрию було оголошено набір учнів на тримісячні курси водіїв

[47, 3]. Першого лютого 1942 р. вони запрацювали знову [48, 4]. Газета «Голос Підкарпаття» (19.09.1943 р.) опублікувала оголошення про відкриття шеститижневого курсу Львівської шоферської школи В. Мікути при окружному старостві у Стрию, куди приймалися хлопці понад 18-річного віку [74, 6]. У березні 1943 р. «вишкільний шоферський курс» під керівництвом інж. Олександра Татарського запрацював і в Дрогобичі [8, 6].

У зв'язку зі зміною адміністративної системи, актуальними стали курси для службовців місцевого походження. Майже одразу після відступу радянських частин представники різних відновлених громадських організацій взялися за проведення курсів для службовців. Так, у липні 1941 р. Студентське товариство (Дрогобич) відкрило курси німецької мови та машинопису [21, 2], а у вересні – адміністративно-організаційний курс. Останній було запроваджено для сільської молоді з 6 – 7-класною початковою освітою, на нього зголосилося 500 юнаків і дівчат, однак через брак місць прийнято лише 230 осіб [2, 4].

Особливою популярністю серед службовців користувалися курси німецької мови (її знання було обов'язковою вимогою для місцевих працівників різних органів влади, установ, організацій) та книговодства (бухгалтерії). Уже 12 серпня 1941 р. у Самборі розпочався «вечірній курс німецької мови для службовців», котрий складався з двох ступенів: а) для початківців; б) для підвищення знання німецької мови [43, 4]. Тоді ж міський реферат освіти і культури Стрия відкрив кількамісячний курс німецької мови з трьома ступенями: «для початківців», «для дещо знаючих», «для потребуючих конверсанції» [45, 2]. Цікаво, що курси німецької мови проводили і в селах. Їх ініціаторами були переважно просвітяни, які усвідомлювали необхідність знання цієї мови в умовах окупаційного режиму. Наприклад, у с. Бабіне на Самбірщині директор місцевої школи Андрій Сандик та парох о. Йосип Саєвич у листопаді 1941 р. організували курс німецької мови, на який записалося 22 особи [33, 4]. Від середини листопада того ж року при читальні Товариства «Просвіта» с. Сокирчиці проводився аналогічний, розрахований на 10 тижнів курс, в якому взяли участь понад 30 осіб (виклади проводив директор тамтешньої школи Йосип Даців) [34, 4].

Про знання німецької мови своїми працівниками піклувався й Дрогобицький окружний «Союз кооператив». 13 квітня 1942 р. його керівництво звернулося до шульамту з проханням дозволити провести курси німецької мови для ненімецьких службовців, які запланували розпочати 8 травня 1942 р. під керівництвом гімназійного вчителя Мирослава Кравчишина. Передбачалося, що заняття відбудуватимуться у службових

приміщеннях кожного понеділка і четверга о 18.30 – 19.30 і щосереди з 17.30 до 18.30. До прохання додавався перелік 18-ти учасників курсу: Ольга Ленінська, Олена Данеливич, Марія Когут, Софія Чернецька, Францішка Чапська, Стефанія Святоська, Марія Юзефів, Володимир Мокрицький, Степан Ільків, Ярослав Білас, Зиновія Щербан, Василь Куций, Володимир Калічак, Іван Лобода, Михайло Смутний, Іван Ковальський, Іван Гарасим'як, Ярослав Сушків [12, 17].

Бухгалтерські курси проводилися як окружними допомогливими комітетами, так і господарськими товариствами. Самбірський окружний Союз кооператив одним з перших вдався до практики курсів книговодства: 14 – 18 січня 1942 р. у Самборі 48 представників 46-и кооператив ознайомилися з бухгалтерською справою [57, 4]. Дрогобицький УОК та місцевий Союз кооператив у листопаді 1942 р., січні і березні 1943 р. сприяли діяльності дво- і тримісячних курсів бухгалтерів [5, 6; 17, 6; 35, 6; 37, 6;]. У Сколе 20 березня 1943 р. закінчився двотижневий курс книговодів, також організований місцевим представництвом Союзу кооператив (іспит склали 30 осіб) [31, 6].

Практикувалося й проведення інших курсів для службовців. Відомо, що 10 – 14 березня 1942 р. у Самборі, за дорученням Банкового Нагляду (Краків), Ревізійний союз українських кооператив і Центробанк організували курси керівників (менеджерів) та бухгалтерів із семи представництв «Українбанку» (12 осіб) [4, 4]. 19 жовтня 1942 р. у Дрогобичі запроваджено курси машинопису, німецької та української стенографії, німецької мови (на курсах машинопису і стенографії кількість слухачів обмежувалася 20 місцями, а на курсі німецької мови була довільною; перші два курси розпочали діяльність 19 жовтня, а третій – 27 жовтня) [55, 6]. До речі, будучи у Стрию (6.07.1942 р.), провідник УЦК В. Кубійович особливо підкреслював необхідність запровадження «короткоречинцевих практичних курсів, як німецької мови, стенографії, писання на машині і т.п.» [63, 3].

Не менш масовими і частими були курси для працівників соціально-гуманітарної сфери. Серед них помітним явищем стали курси учителів народних і фахових шкіл, а також виховниць дитячих садків. Вже у серпні 1941 р. при Стрийській педагогічній школі започатковано курси вчителів початкових шкіл, де навчалася приблизно 200 осіб. Водночас (з 3 серпня) розпочався двомісячний курс для «неповнокваліфікованих» 163 учителів у Самбірській учительській семінарії [3, 59]. Курси ж підвищення кваліфікації викладачів обов'язкових сільськогосподарських шкіл проводилися на базі найбільших державних рільничих шкіл у Черниці та Бережниці. Зокрема, для підготовки й перепідготовки виклада-

чів однорічних обов'язкових сільськогосподарських шкіл було проведено одномісячний курс (20 липня – 21 серпня 1942 р.) у Бережницькій державній рільничій школі. У ньому взяли участь 69 осіб із Стрийської, Дрогобицької, Самбірської, Станіславської, Бережанської, Коломийської, Калуської округ [28, 6; 49, 6].

Українські організації на чолі з УЦК намагалися забезпечити підготовку кадрів для проведення культурно-просвітницької і мистецької роботи серед населення в рамках «Просвіти» – Українського освітнього товариства (УОТ). Це завдання реалізовувалося шляхом організації курсів для диригентів, керівників самоосвітніх гуртків, бібліотекарів тощо. Так, Сколівська делегатура Стрийського УОК організувала тримісячний курс диригентів (керівник – диригент хору м. Сколе Іван Норичка), який завершився 17 березня 1943 р. Вісім курсантів успішно склали іспит та були скеровані у села для підготовки тамтешніх хорових колективів [29, 6]. Незабаром такий курс проведено і в Жидачеві та Стрию. Як повідомляла газета «Голос Підкарпаття», УЦК «з уваги на дошкульний брак диригентів хорів УОТ» доручив провести курси диригентів, на які можна приймати хлопців і дівчат віком від 14 років. 1 грудня 1943 р. розпочався курс у м. Жидачеві, на який з повіту зібралося 19 осіб. Керівництво курсом здійснював директор Державної музичної школи у Стрию І. Повалячек, водночас викладаючи сольфеджіо. Мистецтву гри на скрипці і мандоліні навчала Ольга Заяць – учитель тієї ж школи. Інші предмети викладав Микола Каліцун, який лише завершував навчання у Стрийській музичній школі [15, 6]. Приблизно у той час тривав диригентський курс I ступеня у Стрию, що завершився 31 січня 1944 р. Після іспиту, проведеного представником Інституту народної творчості (Львів) проф. Євгеном Козаком, частина курсантів вписалася на курс диригентури II ступеня, що почався 9 лютого [24, 6] (за іншими даними – вже 1 лютого [14, 6]). Звісно ж, курси проводили викладацькі кадри музичної школи.

Наприкінці 1943 – на початку 1944 рр. було організовано курси й для інших категорій просвітянських працівників. Зокрема, УОК у Стрию започаткував шестиденні курси бібліотекарів, які розпочалися 6 листопада 1943 р. Уже 22 листопада почався курс перевишколу «передовиків молоді» (керівників «Куренів молоді», що діяли під опікою УОТ) Стрийської округи. 6 грудня було відкрито ще й тритижневий курс «передовиків самоосвітніх гуртків» цієї ж округи (50 осіб). Після нього заплановано і двотижневий курс «передовичок дівочої молоді» [27, 6; 53, 5; 54, 6]. Подібні заходи організовувалися навіть у селах. Наприклад, 26 вересня 1943 р. у Винниках (Стрийщина) було започатковано «курс для

робітників культурно-освітньої праці» [19, 6]. Зауважимо, що місцева просвітянська молодь здобувала знання та досвід й на курсах поза межами Дрогобицької, Стрийської та Самбірської округ. Зокрема, у Львові 1943 р. відбувся «перевишкіл працівників культурно-освітньої сфери», в якому брали участь мешканці Стрийщини (про це повідомлялося під час наради підреферентів делегатур УОК, що відбулася у Стрию 16 жовтня) [22, 6].

Окреме місце серед курсів соціально-гуманітарного профілю займали медично-санітарні курси. Одним із перших таких заходів було організовано в Самборі, де ще 4 серпня 1941 р. тимчасовий УОК організував курси «Українського Червоного Хреста». Вони поділялися на дві частини: 1) для фахових робітниць (санітарок); 2) для учениць і «жінок-інтелігенток». Передбачалося, що на першому з них, крім фахових медичних предметів, дівчата вивчатимуть руханку, спів, українську мову і літературу, історію і географію України. На другому ж планувалося викладати предмети за програмою «Польового Червоного Хреста». Викладачами зголосилися працювати лікарі Ковальський (керівник курсу), Будзиновський, Козакевич, Юрчакевич. Заняття мали проводитися три рази на тиждень у приміщенні місцевої поліклініки [65, 4].

Наступний санітарний курс для жінок у Самборі за ініціативою жіночої секції УОК та об'єднання праці самбірських лікарів діяв у травні-червні 1943 р. Його було організовано на хвилі певного громадського піднесення, пов'язаного з акцією формування дивізії «Галичина». Курс (керівник – лікар Козакевич) виявився доволі масовим, адже налічував майже 80 учасниць. Лекції ж відбувалися двічі на тиждень по дві години в будинку учительської семінарії [58, 6]. На початку 1944 р. санітарний курс, що призначався для «працівників українських установ», відбувся і в Стрию під егідою місцевого УОК. Від 4 до 25 лютого під керівництвом лікаря Федоріва там навчалася 50 осіб [59, 6].

Цікаво, що санітарні курси спромоглися організувати й зачинені в рамках дрогобицького гето євреї. 9 грудня 1941 р. юденрат на чолі з Ісааком Розенблатом звернувся до крайсшультрата з проханням дозволити відкрити тримісячні санітарно-гігієнічні курси з метою підготовки відповідного персоналу для єврейського шпиталю та налагодження диспансерного обслуговування євреїв. Планувалося, що на курсах навчатиметься 30 учасників, а план навчання включатиме 300 практичних (з 7 до 10 і з 15 до 18 год.) і 160 теоретичних (з 10 до 12 год.) занять, які проведуть єврейські лікарі. До майбутніх курсантів ставилися певні вимоги: вік від 18 до 35 років, мінімум 6 класів середньої школи, фізична і психічна придатність, довідка від юденрату. Вартість курсів визначалася у 150 зл.

Крім того, було розроблено навчальний план цих курсів (теоретичні заняття): анатомія і психологія – 20 занять; хірургія – 15 занять; перша допомога при раптових захворюваннях – 8 занять; бактеріологія – 4 заняття; інфекційні захворювання та їх профілактика – 16 занять; газова та протиповітряна оборона – 5 занять; санітарія – 25 занять; гігієна – 10 занять; фармакологія і рецептура – 5 занять; шпитальне господарство та адміністрація – 10 занять; внутрішні недуги – 20 занять; догляд за вагітністю і породіллями – 5 занять; догляд за немовлятами та маленькими дітьми – 8 занять; венеричні недуги – 5 занять; захворювання зору – 2 заняття; захворювання вух та горла – 2 заняття.

Уже 19 грудня 1941 р. Дрогобицький крейсгауптман дав дозвіл на проведення цих курсів, які були організовані юденратом від 7 лютого 1942 р. На них зарахували 33 кандидатки, про що І. Розенблат 17 лютого 1942 р. повідомляв уряд старости [11, 4 – 7]. Викладачами на курсах працювали єврейські лікарі (усі з докторатами): анатомія – Барух Тейман, фізіологія – Євген Пастель, акушерство – Віктор Крейсберг, бактеріологія – Карл Гетер, хірургія – С. Вейсман, наркоз – Йозеф Гендлер, фармакологія – Альфред Герціг [11, 14]. На жаль, відсутність відповідних джерел не дала змогу встановити, чи вдалося юденратові забезпечити проведення цих курсів до кінця.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що до нашого часу дійшли відомості, які стосуються курсів, організованих переважно українськими товариствами та установами. Даних про курси винятково для поляків наразі не виявлено. Однак на основі наведених вище фактів можемо зробити висновок про значне поширення курсової системи навчання в краї періоду німецької окупації. Вони різною мірою охоплювали майже всі верстви населення, однак, з огляду на соціально-економічну специфіку краю, переважали сільськогосподарські курси та курси домашнього господарства. Поширеними були курси німецької мови (що цілком закономірно), які призначалися здебільшого для службовців (українців і поляків) державних установ і громадських організацій. Останні вдавалися й до проведення курсів соціально-гуманітарного характеру, спрямованих на підготовку педагогів, садівничок, просвітян (диригентів хорів, керівників самоосвітніх гуртків, бібліотекарів тощо) та працівників нижньої ланки медичної сфери (санітарок). Більшість курсів були цілком добровільними, хоч траплялися і винятки («зелярські» курси для вчителів – обов'язково-примусові). Чисельність курсантів залежала від профілю курсів (на сільськогосподарських курсах, зазвичай, було більше слухачів, ніж на, скажімо, санітарно-гігієнічних), позиції німецьких властей, можливостей організаторів тощо. Загалом можна простежити зменшен-

ня величини курсів за кількістю учасників протягом окупації. Якщо у 1941 р. окремі курси охоплювали понад 100 слухачів, то в 1944 р. – здебільшого 20 – 30. У цілому ж курсова система була вагомою можливістю здобути додаткові та покращити професійні знання для дорослих осіб, що з різних причин не мали змоги здобути освіту у фахових навчальних закладах. Не слід випускати з уваги й ще одну особливість курсів: гітлерівці, даючи дозвіл або організовуючи курси, розглядали їх учасників як першочергово потенційний резервуар робочої сили для вивезення на роботу до рейху. Саме тому програми курсів, зазвичай, звужувалися до практичних речей (наприклад, ознайомлення колишніх радянських фахівців із особливостями німецького виробництва, специфікою німецького технічного обладнання). Натомість українські і, мабуть, польські організації та підпілля Руху Опору використовували курси для пропаганди національних ідей.

ЛІТЕРАТУРА

1. А.С. Самбірщина працює. Хліборобський вишкіл молоді / А.С. // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 9. – 25 жовтня. – С. 6.
2. Адміністративно-торговельний курс // Вільне слово. – 1941. – № 29. – 12 вересня. – С. 4.
3. Антонюк Н. В. Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939 – 1944 роки) / Н.В. Антонюк. – Львів, Б. в., 1997. – 232 с.
4. Банковий курс // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 77(201). – 11 квітня. – С. 4.
5. Бухгалтерійні курси в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 3. – 17 січня. – С. 6.
6. В краю. Курс передовиків ХВМ в Дулібах // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 22(146). – 3 лютого. – С. 3.
7. Вишкіл хліборобів // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 25. – 20 червня. – С. 6.
8. Вишкільний курс шоферства в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 21. – 23 травня. – С. 6.
9. Гінда В.В. Освіта в роки німецької окупації у генеральному окрузі «Житомир» 1941–1944 рр. / Автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Черкаський національний ун-т ім. Б. Хмельницького. / В.В. Гіндза – Черкаси, 2007. – 20 с.
10. Господарські курси в Стрию // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 220(958). – 3 жовтня. – С. 4.
11. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 76.
12. ДАЛО. – Ф. Р-1926. – Оп. 1. – Спр. 81.
13. ДАЛО. – Ф. Р-1951. – Оп. 1. – Спр. 151.
14. Диригентський курс в Стрию // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 13. – 26 березня. – С. 6.
15. Диригентські курси в Стрийщині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 49. – 5 грудня. – С. 6.

16. Добров П.В. Система освіти в Донбасі у роки Великої Вітчизняної війни / П.В. Добров, М.О. Бистра. – Донецьк : Норд-Пресс, 2006. – 273 с.
17. Дрогобицька хроніка // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 12. – 21 березня. – С. 6.
18. З життя краю. Господарський курс // Львівські вісті. – 1941. – Ч. 95. – 27 листопада. – С. 7.
19. З культурного життя Стрийщини // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 41. – 10 жовтня. – С. 6.
20. З наших сіл // Стрийські вісті. – 1942. – № 5. – 18 січня. – С. 4.
21. З студентського життя // Вільне слово. – 1941. – № 4. – 16 липня. – С. 2.
22. За пожвавлення культурної праці // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 45. – 7 листопада. – С. 6.
23. Задорожна Л. Стан шкільної освіти в період німецької окупації 1941 – 1943 рр. / Л. Задорожна // Історія в школі. – 2001. – № 11 – 12. – С. 23–29.
24. Закінчення диригентського курсу // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 8. – 20 лютого. – С. 6.
25. Закінчення Курсу Господиць у Гаях Нижніх // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 12. – 15 листопада. – С. 6.
26. Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945–1952 рр.) / В. Ільницький. – Дрогобич: Вимір, 2009. – 368 с.
27. Культура села зростає. Вишкільні курси для самоосвіти // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 1. – 2 січня. – С. 6.
28. Курс господарського перевишколу вчителів. Справа хліборобства на кращих шляхах // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 2. – 6 вересня. – С. 6.
29. Курс диригентів // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 15. – 11 квітня. – С. 6.
30. Курс інструкторів Хліборобського Вишколу // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 46. – 14 листопада. – С. 6.
31. Курс книговодів // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 15. – 11 квітня. – С. 6.
32. Курс шевського крою в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 11. – 14 березня. – С. 6.
33. Курс німецької мови в с. Бабині // Самбірські вісті. – 1941. – Ч. 33. – 27 листопада. – С. 4.
34. Курс німецької мови в с. Сокирчицях // Самбірські вісті. – 1941. – Ч. 35. – 4 грудня. – С. 4.
35. Курси книговодства в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 13. – 22 листопада. – С. 6.
36. Луцький О. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941 – 1944 рр. / О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць. – Львів, 1997. – Вип. 3-4. – С. 194–217.
37. Нам треба бухгалтерів! Курси книговодства в Дрогобичі // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 266 (390). – 21 листопада. – С. 6.
38. Наша сільська молодь на курсах // Вільне слово. – 1941. – № 16. – 12 серпня. – С. 4.
39. Нові школи і курси в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 7. – 11 жовтня. – С. 6.

40. Нові школи й курси у ділянці склярства, переплетництва, бляхарства і гарбарства // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 227(351). – 7 жовтня. – С. 6.
41. Оголошення [про вечірні курси городництва] // Дрогобицьке слово. – 1942. – № 31. – 13 березня. – С. 4.
42. Оголошення [про відкриття курсів інструкторів ХВМ] // Стрийські вісті. – 1941. – № 34. – 16 листопада. – С. 3.
43. Оголошення [про відкриття курсів німецької мови в Самборі для службовців] // Самбірські вісті. – 1941. – Ч. 2. – 7 серпня. – С. 4.
44. Оголошення [про зарахування на хліборобські курси] // Стрийські вісті. – 1941. – № 39. – 14 грудня. – С. 2.
45. Оголошення [про курс німецької мови] // Стрийські вісті. – 1941. – № 4. – 3 серпня. – С. 2.
46. Оголошення [про молочарський курс] // Стрийські вісті. – 1941. – № 17. – 18 вересня. – С. 4.
47. Оголошення [про набір на шоферські курси] // Стрийські вісті. – 1941. – № 6. – 10 серпня. – С. 3.
48. Оголошення [про шоферські курси] // Стрийські вісті. – 1942. – № 4. – 14 січня. – С. 4.
49. Одномісячний курс для вчителів у Бережниці // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч.1. – 30 серпня. – С. 6.
50. Перший господарський курс Дрогобиччини // Вільне слово. – 1941. – № 59. – 22 листопада. – С. 4.
51. По наших селах і містах. Село вивчає німецьку мову // Львівські вісті. – 1941. – Ч. 109. – 13 грудня. – С. 7.
52. Повідомлення [про організацію курсів для майбутніх сільських інструкторів-садівників] // Вільне слово. – 1941. – № 66. – 8 грудня. – С. 3.
53. Поглиблення культурно-освітньої праці в Стрийщині // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 266 (1004). – 26 листопада. – С. 5.
54. Поглиблення освітньої праці // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 51. – 19 грудня. – С. 6.
55. Практичні курси в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 11. – 8 листопада. – С. 6.
56. Розвиток раціональної сільської господарки в Стрийщині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 12. – 21 березня. – С. 6.
57. Самбірщина. Курс книговодства // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 36(160). – 19 лютого. – С. 4.
58. Санітарний курс в Самборі // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 23. – 6 червня. – С. 6.
59. Санітарний курс у Стрию // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 9. – 27 лютого. – С. 6.
60. Сільський Господар у Стрийщині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 38. – 19 вересня. – С. 6.
61. Статистика челядничих іспитів у Галичині // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 237(975). – 23 жовтня. – С. 4.
62. Стефанюк Г. Українська школа в політичних планах німецької окупа-

ційної адміністрації в 1941 – 1944 рр. / Г. Стефанюк // Людина і політика. – 2002. – № 2. – С. 19–28.

63. Стрий вітає провід УЦК. Останній етап у поїзді по краю // Львівські вісті. – 1942. Ч. 154(278). – 12/13 липня. – С. 3.

64. Стрийщина. Хліборобський Вишкіл Молоді // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 36 (160). – 19 лютого. – С. 4.

65. Т.Я. Про громадську працю жінок у Самборі / Т.Я. // Самбірські вісті. – 1941. – Ч. 3. – 10 серпня. – С. 4.

66. Фахові курси в Дрогобичі // Голос Підкарпаття. – 1942. – Ч. 9. – 25 жовтня. – С. 6.

67. Хліборобський Вишкіл Молоді // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 21. – 23 травня. – С. 6.

68. Хліборобський Вишкіл Молоді // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 2. – 7 січня. – С. 6.

69. Хліборобський Вишкіл Молоді Стрийщини при праці // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 12. – 19 березня. – С. 6.

70. Хліборобський Вишкіл Молоді в Скільщині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 28. – 11 липня. – С. 6.

71. Хліборобський Вишкіл Молоді в Стрийщині // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 12. – 21 березня. – С. 6.

72. Хліборобський Вишкіл Молоді в Стрию // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 258 (996). – 17 листопада. – С. 5.

73. Челядницькі іспити // Голос Підкарпаття. – 1944. – Ч. 14. – 2 квітня. – С. 6.

74. Шоферський курс в Стрию // Голос Підкарпаття. – 1943. – Ч. 38. – 19 вересня. – С. 6.

УДК 343.82

*Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
м. Дрогобич*

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ У ДРОГОБИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (1944 – 1959)

На основі невідомих та маловідомих документів у статті характеризуються особливості функціонування внутрішніх тюрем НКВС-НКДБ-МВС-МДБ-КДБ у м. Дрогобич і Стрий. Доведено, що саме ці установи відігравали важливу роль у комплексі заходів радянської влади, спрямованих на боротьбу із підпіллям.

Ключові слова: пенітенціарна система, в'язниця, репресивно-каральна діяльність, Дрогобицька область.